

Körlerin Yürüyüşü : Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler

OSMANLI BANKASI
ARŞİV VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ

Garanti Bankası kuruluşudur

Nurhan Yentürk
20 Aralık 2008

http://www.obarsiv.com/cagdas_turkiye_seminerleri_0809.html

Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nde yapılan konuşma metni, araştırmacıların kişisel kullanımları için web sayfamıza konulmaktadır. Bu konuşma metinleri, ticari amaçlarla çoğaltılıp dağıtılamaz veya Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nin izni olmaksızın başka kurumlara ait web sitelerinde veya veritabanlarında yer alamaz.

Körlerin Yürüyüşü : Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler

Nurhan Yentürk

1990'larda yaşanan en önemli ve en keskin gelişmenin küreselleşme olduğunu söyleyebiliriz. Küreselleşme kültür, siyaset ve ekonomi alanını kapsayan bir olgudur. Konunun elbette ekonomi alanında farklı boyutları ve bu çokboyutlu etkinin dikkat çekici bazı noktaları söz konusudur. Bunlardan biri, küresel anlamda bireyler arasındaki her türlü iktisadi ilişkinin artmış olmasıdır. Ülkelerin birbirleriyle iktisadi ilişkileri daha geriye gider; ancak küreselleşme sayesinde bireyler arasındaki ekonomik ilişkilerin artmıştır. Bunun önemli bir nokta olduğunu düşünüyorum.

Finansal akımlar mal akımlarından daha yüksek bir boyuta ulaşmış durumdadır. Şüphesiz küreselleşme öncesi dönemde de ülkeler birbiriyle karşılıklı ticaret yapmıştır; ancak burada mal ticaretinden ziyade sermaye hareketlerinin dönüşümünden söz etmeliyiz. Benim ilgimi çeken iki temel konudan biri, yaşanan son kriz. Gelişmiş ülkelerde de ortaya çıkan bir krizdi bu, ama 1990'lı yıllara baktığımızda en temel olay, gelişmekte olan ülkelerde art arda çıkan ekonomik krizler ve bu ekonomik krizlerin birbirine bağımlı ilerlemesi, birbirinden etkilenmesidir. Artık krizlerin küresel etkilerini ve küreselleşmiş sonuçlarını dikkate alarak tartışmamız gerekiyor.

Küreselleşmenin ekonomi anlamında yarattığı en önemli değişikliklerden biri olan güçlü ulus-devletlerin uygulayabileceği politikalar baştan aşağı değişmektedir. Ulus-devletlerin daha önce izliyor olduğu politikaları artık izleyemiyor olması önemli bir tartışma konusudur, çünkü bildiğiniz anlamda güçlü ulus-devletler gittikçe zayıflamakta ve ekonomi alanındaki politikaları belirleyemez hale gelmektedir. Peki, hiçbir şey yapılamaz mı? Küreselleşme çağında da ulus-devletin uygulayabileceği ekonomik politikalar var mıdır? Küreselleşme ulus-devleti ekonomi anlamında artık eli kolu bağlı bir hale mi getirmektedir? İktisatçılar arasında temel ayrım burada ortaya çıkar. Kimileri ulus-devletlerin ekonomik politikalar uygulamakta tamamen pasif hale gelmek durumunda olduğu görüşünü savunurken, kimileri de hâlâ uygulanabilecek bazı politikaların olduğu inancındadır. Ulus-devletlerin ne tür politikalar izleyebileceği, izlemesi gerektiği tartışmasına girebilmek için ise en olumsuz ve en olumlu etkilere bakmak gerekir.

Bugün finansal sermaye lehine gelişen bir küreselleşmeden söz edebiliriz. Küreselleşmenin olumsuz etkilerinden biri üretim ve birikim olanaklarının, yani reel sektörün kendisinin üzerine çıkıyor olması; bir diğeri ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan toplumsal dayanışma ve bölüşümü dengelemeye yönelik tüm kolektif kurumların zayıflaması ve yavaş yavaş ortadan kalkıyor olmasıdır. Üzerinde durmaya çalıştığım bir diğer etki ise işgücü, eğitim ve sahip olduğu nitelikler anlamında artık üretim alanının yanına dahi yaklaşamayacak insan sayısındaki artıştır. Bu durum teknolojik gelişmelerin getirdiği nitelik değişimiyle birleşince ekonomi alanından dışlanmış çok ciddi bir kesimin ortaya çıkmaktadır.

Bu lehte ve aleyhte noktalardan özellikle birikim olanaklarının zayıflaması ve yıpranması konusunun önemli olduğunu düşünüyorum. Akla gelen sorulardan bir şudur: Bu duruma karşı birtakım iktisat politikalarını halen sürdürmek mümkün müdür? Cevaplanması gereken bir diğer soru ise bölüşümü dengelemeye yönelik tümüyle rant üzerinden, rantiyelerin artık yüksek gelir elde etmeye başladığı bir tür gazino kapitalizmini dönüştürmek, bunun etkilerini bertaraf etmek üzere çeşitli iktisat politikalarının uygulanabilir olup olmadığıdır. Bana göre bunlar uygulanabilir şeylerdir. Ayrıca küreselleşmenin kendisini karşı olunacak bir gelişme değil, bir gerçeklik olarak kabul ediyorum. Bununla birlikte özellikle birikim ve bölüşüm olanakları üzerinde yarattığı yıpratıcı etkilerin aza indirilmesi ve düzeltilmesi anlamında birtakım etkili iktisat politikalarının uygulanabileceğini düşünüyorum.

Bu yaklaşımı paylaşan birçok iktisatçı var olmakla birlikte, birtakım iktisat politikalarının uygulanabileceğinin söylendiği noktada çok ciddi ayrımlar ortaya çıkar. Burada kendi açımdan vurgulamak istediğim, benim de katıldığım önemli temel özelliklerdir. Burada en temel farklılık şu noktalarda gözlenir: Birincisi küreselleşmenin olumsuz etkileri vardır. “Neoliberal küreselleşme” diye adlandırılan mevcut küreselleşmenin olumsuz etkilerini gidermeye yönelik bir politika arandığında, en temel yaklaşımlardan biri küreselleşme karşıtı olmak, yani ulus-devletin güçlenmesi yönünde hareket edecek politikalar uygulamak, bir anlamda dışa kapanmaktır. Sermaye hareketlerinin de serbestleşmesi anlamında bir dışa kapanmadan söz ediyoruz. Benim katıldığım yaklaşım, var olan neoliberal küreselleşmenin olumsuz etkilerine karşı birtakım iktisat politikaları aranıyorsa, bunun ancak uluslararası bir dayanışma çerçevesinde, yine küresel politikalar çerçevesinde bulunabileceği yönündedir. Günümüzde herhangi bir devlet tek başına, duvarlarını kapatarak mücadele edemez, en fazla bir dönem kendini korumaya alabilir. Farklı küreselleşmelerin var olabileceğine ve bu farklı küreselleşmeler içinde uygulanabilecek tüm politikaların yine küresel bir yaklaşım ve vizyonla geliştirilebileceğine inanıyorum.

Şu an içinde yaşadığımız krizde bu ayrım sık sık ortaya çıkacaktır. Özellikle Dünya Bankası, IMF, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumların aslında II. Dünya Savaşı’ndan sonraki güçlü ulus-devletler döneminde kurulmuş ve bu güçlü ulus-devletlerin ilişkilerini düzenlemeye yönelik kurumlar olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca şu anki finansal sermayenin artık ulusal sınırlar dinlemeyecek şekilde gerçekleştirdiği birtakım iktisadi işlemlerin ulus bazında örgütlenmiş kurumlar tarafından kontrol edilemediğini biliyoruz. Bunlarla başa çıkılmadığından söz edildiğinde, şu anki krizi aşmak için küresel olarak finansal sermayenin dünya üzerindeki akımıyla ilgili bir kontrol uygulayabilecek, büyük krizlere yol açmadan şişmeleri, patlamaları engelleyebilecek IMF, Dünya Bankası ya da benzeri birtakım uluslararası kuruluşların tasarlanması gündeme getirilmektedir. Ben bu tür bir tasarıda alternatifin de ancak farklı bir küresel anlayışla kurgulanabileceğini düşünüyorum.

Birtakım politikalar tasarlamaya başladığımızda devletin güçlendirilmesi veya zayıflatılması ya da piyasanın güçlendirilmesi, çıkarların korunması veya korunmaması ikilemiyle karşı karşıya kalmaktayız. Ya devletin güçlendirilmesine ya da piyasanın çıkarlarına yönelik bir politika önerilmesi söz konusu olmakta, bu da insanların kendilerini bir ikilem içerisinde sıkışmış bulmalarıyla sonuçlanmaktadır. Söz konusu sıkışmışlık aşılmadığı sürece anlamlı ve etkin politikalar üretmenin mümkün olmayacağını düşünüyorum.

Türkiye gibi özellikle 1980 öncesinde çok ciddi bir devletçilik deneyimine sahip bir ülkede yaşıyoruz. O dönemde uygulanan iktisat politikalarının hem birikim hem de bölüşüm olanaklarını olumlu yönde geliştirecek nitelikte olduğunu söylememiz mümkün değildir. Örneğin 1980 öncesinde birikim olanaklarını son derece önemseyen politikalar uygulanırken, bölüşüm göz ardı edilmiştir, çünkü sözünü ettiğimiz üretim alanının kendisi homojen değildir. Burada farklı çıkar grupları, sermaye ve işçi sınıfları vardır. Dolayısıyla devlet mutlaka bunların tümünü koruyucu politikalar üretmiştir. Devletin güçlendirilmesinin tüm bu kesimlerin lehine sonuçlar yaratacağı yönünde bir beklentiye girmek doğru değildir. Aynı şey piyasa için de geçerlidir. Piyasa bir rekabet ortamı oluşturmak açısından çok etkin bir teşvik unsurudur, ama yaşadığımız, bildiğimiz türden istikrarsızlıklar, dengesizlikler doğuran, insan kaynaklarının etkin kullanılmamasına yol açabilen, aşırı kâr arayışının sık sık spekülatif patlamalara yol açabildiği türden sorunları da içinde barındırır. Bu nedenle politikaların bu ikilem içerisine sıkışmasının doğru olmadığını düşünüyorum.

Olanakların nasıl geliştirilebileceği ve daha doğru bir bölüşümün nasıl sağlanabileceği konularında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Kısaca hatırlatırsak 1994 ve 2001 krizleri yaşandığında Türkiye’de hem kamu hem bankacılık sektöründe, hem de dış dünyayla ilişkilerde ciddi açıklar ve ekonominin temel bütün dengelerinde ciddi sorunlar vardır. IMF’nin de 1994 ve 2001 krizleriyle ilgili bize söylediği şey, dengesizlikten dolayı krizin kaçınılmaz olduğudur. Fakat dünyada 1997-1998 yıllarında gayet ilginç gelişmeler yaşanmış, kamu dengesine, para piyasası dengesine sahip olan ve dış ticaret açığı bulunmayan Güneydoğu Asya ülkelerinde kriz ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlisi de Güney Kore’de yaşanan krizdir. Güney Kore krizinin günümüz Türkiye’inde yaşanan krizle büyük benzerlikler taşıdığını düşünüyorum.

Türkiye’deki krizler kamu açığından, kamunun aşırı borçlanmasından, Güney Kore’deki ise özel sektörün aşırı borçlanmasından ortaya çıkmıştır. Özellikle 2000’den önce Türkiye ekonomisine yönelik en büyük eleştiriler reel sektörde yatırım olmaması, kamunun bütün tasarrufu yuttuğu şeklindedir. Bu eleştirilere bakarak çok iyi bir ekonomik gelişmenin yaşanmış olduğunu düşünebilirsiniz. Kriz, aşırı borçlanan sektörden doğru ortaya çıkar. Son derece dışa açık bir ülke olan Güney Kore çevresindeki ülkelerde ortaya çıkan devalüasyon nedeniyle, yaptığı yatırımları dışa satamayacak hale gelmiş, birdenbire aşırı bir yatırım ve aşırı bir üretim yaşamış, ancak ne ihracat ne de ülke içindeki tüketim o oranda olmuştur.

Zaten tasarruf eğilimi yüksek, tüketim eğilimi düşük bir ülke olan Güney Kore’de yaşanan 1997 krizine ilişkin, talepte bir daralma yarattığı için yüksek bir borçlanma, yatırım, üretim artışı ancak bunu satabilecek kanalların bulunamaması şeklinde bir tablo çizilebilir.

Türkiye’de bugün yaşanan durum da biraz buna benziyor. 2004 öncesinde Türkiye’de borçlanan kesim hep kamu kesimi olmuştur. 2004’ten sonra ise ciddi bir değişim başlamış ve bu kez borçlanan, özel sektör olmuştur. Bununla ilgili birkaç rakam vermek istiyorum. O dönem cari açık en yoğun tartışma konusuydu. Günümüzde de kriz eğer çok yüksek değerlere ulaşırsa bunu cari açığın büyük olmasına bağlayabiliriz. Dış dünya ile olan ilişkilerde bir açık, en kaba anlamıyla ihraç ettiğimizden daha fazla ithal ediyor olmamız durumu söz konusu. Bu açığın sürekli dışarıdan kaynak kullanarak karşılandığını söyleyebiliriz. İktisat literatüründe, “Cari açığın yüksek olması krize götürür” temelli tartışmalar çok yaygındı. Ancak Türkiye uzun yıllar yüksek bir cari açıkla yaşamasına rağmen krizle karşılaşmadı. Buna karşı ileri sürülen argüman “Amerika Birleşik Devletleri gibi hep cari açığı olan gelişmiş ülkeler vardı. Orada hiç kriz olmazdı, ama şimdi oldu; nedeni ise en azından cari açık değildi” şeklindedir. Cari açık krize neden olur mu? “Eğer gayri safi milli hasıla oranı %5’i geçerse olur, %5’i geçmezse olmaz” dendi. Türkiye’de bu oran % 6’lara çıktı, gene olmadı. Bu tartışmanın önemi şudur: Cari açık dışarıdan kaynak kullanmak demektir ve biz hiçbir zaman dışarıdan uzun dönemler kaynak kullanmadığımızı görüyoruz. Bu, gelişmekte olan bütün ülkeler için geçerlidir.

Latin Amerika ve Güneydoğu Asya ülkelerine bakmak gerekir. Cari açığı yüksek olan ülkeler üç dört yılda bir bunu kapatacak, dışarıya bir ödeme yapacak şekilde cari fazla vermektedir. Cari fazlanın en temel araçlarından biri, bir tür devalüasyon olmasıdır; yani artık daha çok ihracat ve daha az ithalat yapabilmektir. Bu aslında bir dereceye kadar bütün iç fiyatları yükselten ve gelir dağılımını bozan bir etkidir. Ancak bu noktada devalüasyonun olumsuz sonuçlarına değinmeye çalışmayacağım. Vurgulamak istediğim şey, cari açığın devresel bir durum olmasıdır. Gelişmekte olan bütün ülkelerin verilerini izlediğimizde üç dört yılda bir bu açığın kapandığını görürüz. Bunun da patronu aslında IMF’dir. IMF’nin temel rolü, dışarıdan kaynak kullanan ülkelerin borçlarını zamanı geldiğinde ödemelerini sağlamaktır. Bir başka deyişle, yeniden kaynak kullanmak istiyorsanız üç dört sene daha ödeme gücünüzün olduğunu göstermeniz gerekir. Bunun ödenmesini garantiye almak için bir başka uygulama ise özellikle IMF’nin bütün gelişmekte olan ülkelere önerdiği gibi bütçe fazlası vermek yani gelir-gider

dışında bir fazla vermektir. Bu fazlayla da aslında dış borçlarınızı ödersiniz. IMF, ülkelerin borçları anlamında, dünya finansal sisteminin çökmemesi için gayret eder.

Bir ülkenin, belli zamanlarda aldığı borcu geri ödeyebilmek için belirli zamanlarda fakirleşmesi ve devalüasyon yaparak belirli zamanlarda da bütçe fazlası vermesi gerekir. Bunun da sosyal sonuçları vardır; zira o bütçe borç ödemek için kullanılmalıdır. Burada IMF için esas önemli olan, alınan borçların geri ödenebilmesidir. Eğer ödeyebiliyorsanız yeniden borç alma şansınız olur. Bu devresellik durumu çok önemlidir. Bir diğer yaklaşıma göre ise cari açığın ne olduğu değil, nasıl finanse edildiği önemlidir. Özellikle gelişmiş ülkeler açısından düşünüldüğünde bu önemli bir argümandır, çünkü gelişmekte olan ülkelere her zaman söylenen şey, çok sayıda gelişmiş ülkenin cari açığının olduğu, ancak yine de kriz yaşamadıklarıdır. Bu doğru bir yaklaşım değildir. Eğer bu açık karşılığında ülkeye giren sermaye, örneğin yabancı yatırımsa bir sorun yaşanmaz, çünkü burada bir borç yaratılmamıştır; ama özel sektörün ya da kamu sektörünün aldığı borç, kısa dönemli borç senetleri karşılığı alınan paralar şeklindeyse o zaman sorun yaratabilir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin yabancı sermaye girişleriyle finanse edilmiş olduğunu görürüz. Dış ticaret açığından daha çok yabancı sermaye girişi olduğu için bir sorunla karşılaşmamaktadır bu ülkede. Türkiye ise maalesef hâlâ yabancı sermaye girişi anlamında başarılı bir ülke değildir; esas olarak borç yaratan bir sermayeye bağlıdır. Kısacası yurtdışından dış ticaret açığı karşılığında gelen para, esas olarak özel sektörün aldığı borçtur. 2004 yılından önce kamunun aldığı borç belirleyiciyken 2004 yılından sonra ise Türkiye'de ilginç bir gelişme yaşanmış, Güney Kore'de olduğu gibi özel sektör borçlanmaya başlamıştır.

2004 yılında borç yaratan finansman, yani yabancı sermaye yatırımları dışında kısa dönemli hisse senetleri gibi araçlarla gelen borç yaratan finansmanın özel sektör tarafından kullanılan kısmı 4 milyar dolar olmuştur. 2007 yılında ise bu rakamın 21 milyara çıkmasıyla borç aşırı bir şişkinlik yaratmış, 2008'de de bu bir oranda böyle devam etmiştir. Borçlu bir durumda krize yakalanmış bir özel sektörden söz ediyoruz. Üstelik söz konusu olan döviz borcudur. Doların 1 TL'den 1.5 TL'ye çıktığını düşünürsek, 1 ödeyeceğine 1.5 ödemek zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Özel sektör 2004 yılından 2008 yılına kadar aldığı dış borçlarla yatırım yaptığı gözlenmektedir. Türkiye'de önemli bir üretim ve yatırım artışı ortaya çıkmış ve ihracat çok

artmıştır. Bu, Türkiye'nin tarihinde bir ilktir. Daha önceki yıllarda ihracatın artması demek hemen devalüasyon demektir. Eğer yerli para değer kaybetmiyorsa Türkiye'de ihracat artmıyordu, çünkü ihracatta en temel faktör fiyattır. Ama 2004 yılından sonra yapılan yatırımlara baktığımız zaman döviz kurundan bağımsız olarak verimliliğin, rekabetin ön plana çıktığını, işgücü ücretlerinin düşürüldüğünü görüyoruz. Türkiye'de döviz kurundan bağımsız olan bu yatırımlar sonucu reel sektörde bir ihracat artışı yaşanabilmiştir. Bunun en kötü tarafı özel sektörün böyle bir açıklıkla böyle bir krize yakalanmasıdır. Daha önceki senelerden farklı olarak bir birikim, en azından yapılmış bir yatırım vardır, dolayısıyla ihracata açılacak sektörler de söz konusudur. Daha önceki krizlerle şimdiki krizi karşılaştırdığımızda yaşanan en büyük olumsuzluğu reel sektörün krize çok büyük bir borçla yakalanmış olması şeklinde saptayabiliriz. Bu tabii ki büyük oranda işsizliğe sebep olacaktır. Bazı firmaların el değiştirmesi ya da iflasları söz konusu olabilir, ama yine de son 4 yıldaki hacmin 1994 ve 2001'deki kadar olumsuz olmadığını belirtmek gerekir.

Birikimle ve bölüşümle ilgili iki noktaya değinmek istiyorum. Tam istihdam döneminde ortaya çıkan yüksek ücretler ve yüksek istihdam gibi alanlarda var olan bölüşümü dengelemeye çalışan kurumların zorlandığını, zayıfladığını ve azaldığını görüyoruz. Bunların başında gelen sanayi sektörü teknolojik gelişmelerle son derece bağlantılı olarak daha az istihdam yaratır hale gelmektedir. Hizmet sektörlerinde, finans, yazılım gibi sektörlerdeki istihdam imkânı sürekli işten ziyade kısa dönemli, yarı zamanlı işlere bağlıdır. Artık bir işe girip ömür boyu çalışmak gibi bir olanak geride kalmış durumdadır. Biz ve bizden bir önceki kuşak için böyle bir şey söz konusuydu. Büyüme istihdam yaratmamaya başlamış ve özellikle gençler için kısa süreli mevsimsel işler ya da ev eksenli işler ön plana çıkmıştır. Bunlar yine büyük oranda hem verimlilik artışı hem de teknolojik gelişmelerin sağladığı olanaklardır.

Bütün bunları bir araya koyup düşündüğümüzde şöyle bir tablo ortaya çıkar: Ekonomide üretim alanındaki insanlar, nitelik ve eğitimleri düşük olduğundan iş bulmakta zorlanmaktadır. Bu, tam istihdam dönemi olan 1970'ler için pek fazla söz konusu değildi. Buna Türkiye'nin eğitim sisteminin, sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelikteki hızlı dönüşüme ayak uyduramaması yol açmıştır. Bu sadece Türkiye'de değil, Amerika Birleşik Devletleri dahil olmak üzere birçok ülkede yaşanan bir durumdur.

Burada bir konuyu çok dikkatle düşünmemiz gerekir: İktisatçılar iktisat politikalarına başvurmayı çok sever, ama var olan sorunlar artık iktisat politikalarıyla çözülebilenin çok

ötesindedir; bu nedenle de mutlaka sosyal politikalarla bir arada düşünölmelidirler. Artık bizim önümüzde tam istihdamın olabileceği bir dünyanın bulunmaması küreselleşmenin ötesinde ortaya çıkan yeni iş türleriyle de ilintilidir. Bunu doğru gözlemlememiz ve tam istihdama yönelik bir takım Keynesgil ya da değişik iktisat politikaları uygulayarak, bu sorunu aşabileceğimiz yanılığısına düşmememiz gerekir.

Sosyal olarak dışlanmış, özellikle etnik kimliği dolayısıyla hepten dışlanmaya maruz kalmış insanlar sadece Türkiye’de değil, diğer ölkelerde de olacaktır. Örneğin Afrika böyle bir durumla karşı karşıyadır. Daha önce söz ettiğimiz uluslararası kurumların artık bu küresel sorunları çözmedeki etkileri burada sıkça gündeme gelir. Bir başka ifadeyle IMF’nin tek yaptığı, ölkeler arasındaki borç alışverişinde borçlu olan tarafı ayakta tutmaya çalışmaktır ki vadesi geldiğinde borç ödenebilsin. Üstelik artık dünyada IMF’nin ve ölkelerin hükmedemediği bir finansal sermaye dolaşmakta ve aşırı bir gelir elde etmektedir. Burada da hem bölgesel, hem de ölkeler bazında sosyal olarak dışlanmış insanlar söz konusudur.

Finansal sermayenin elde ettiği aşırı gelirden aldığı birtakım paylarla –ki bu iktisat literatüründe de vardır– sosyal yıkıma uğramış ölkelere ya da kesimlere yardım eden bir kurumun yaratılması gereklidir. Ülke bazında düşündüğümüzde olmayacak bir şeydir bu, ama küresel bazdaki kurumlar açısından düşünürsek gerçekleştirilebilmesi gereklidir; zira ülke bazında gelen-giden sermayenin peşine düşebilecek durumda değiliz. Bu başka tür bir kurumsallaşmayı gerektirir ve o da sadece ekonomik politikaları ve ekonominin işleyişini düşünen bir kurum olamaz, çünkü içinde bulunduğumuz dönemin çok önemli sosyal problemleri vardır. Bu sosyal problemlerin başında da bölüşümün dengesizleşmesi yüzünden dışlanmış büyük bir insan kesiminin ortaya çıkması gelir. Fakirlik bir suçmuş gibi algılanmaya başlamıştır; eğitimini almış, üniversitede makine mühendisliği okumuş, sonra gidip kaynak mühendisliği yapmış birisi birdenbire bütün demir çelik sektörünün çökmesiyle işsiz kalabilmektedir. Bu niteliksizleşme hızla gerçekleştiği için bu insanların ayakta durmasını sağlayacak sosyal bazı önlemler mutlaka düşünölmelidir.

Sosyal güvenlik konusundaki gelişmeler ise oldukça iç karartıcıdır. Dayanışmayı, bölüşümü dengelemeye yönelik tüm sosyal güvenlik kurumlarının zayıfladığını görüyoruz. Örneğin Türkiye’de sosyal güvenlik reformuyla kolektif olan sosyal güvencelerin bireysel güvencelere dönüştüğünü görüyoruz. Bu, dünyanın geri kalanında da böyledir. Halen istihdamdan, çalışmaktan kaynaklanan birtakım kolektif güvenceler vardır, ama esas gidişat kişilerin

çalıştığı zaman sigorta primlerini ödeyerek kendilerini sigortalamaları yönündedir. Böylece yaşlılık ve hastalıkta kişinin kendine geçmişte yaptığı ödemelerle bakması beklenmektedir. Bütün dünyada kolektiften bireyesele geçiş çok önemli bir toplumsal sorun yaratmaya başlamış durumdadır, çünkü kapitalizmin ve modernleşmenin kendisi insanları cemaatlerden, ailelerden kurtararak iş olanağı vermiş, istihdam sağlamış ve kolektif birtakım güvenceler temin etmiştir. Türkiye’de hâlâ cemaat dayanışması vardır, ama gelişmiş ülkelere, ABD’ye, hatta Meksika’ya baktığınızda bireyin tek başına olduğunu görüyorsunuz. Bütün bu kolektif dayanışma unsurlarından koparılmış bir birey söz konusudur. Devletin hak olarak sağladığı sosyal güvenceler de elinden alınmış, yalnız kalmış bireylerin olduğu bir toplum yaratılmıştır ve bunun sonucunda çok önemli sosyal çalkantılar yaşanmaktadır.

Kısacası IMF, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi kurumlarda ciddi değişimlere ihtiyaç vardır. 1929’daki krizde de aşırı miktarda ürün vardı, talep yoktu. Keynes’in ekonomik teoriye katılması aslında bu sorunu çözmek üzere olmuştur. Devlet talep yaratarak ekonomiye müdahale etmiş, çeşitli fonlar yaratılmış, talep yükselmiş, krizden çıkılmıştır. Şimdi çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalan büyük bankalara birtakım fon transferleri yapılmaktadır. Bu tabii ki önemli bir politikadır, ama 1929 krizinden esas çıkış sadece bireylere yapılan fon transferiyle olmamıştır. Sonuç olarak yeni bir kârlılık alanı ortaya çıkmıştır.

Özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonraki konjonktürde artık reel sektörde yaşanamayan kârlılık, finansal sektörde yaşanmaya başlamıştır. Savaştan günümüze kapitalizmi ayakta tutan, daha önce reel sektörden elde edilen kârlardır. Oysa yatırım ve teknolojik gelişmeye rağmen yeterli kâr elde edilememiş, ama finansal sektörden çok fazla kâr sağlanmıştır. Şimdi kriz sadece birtakım paraların ekonomiye pompalanmasıyla çözülebilecek bir sorun değildir. Bu, krizin kötüye gitmesini belki bir derece durdurabilir. Ancak kapitalizm eğer kendi olanaklarıyla ayakta duracak, sistem olarak varlığını sürdüreceyse, neyin üzerinden yeniden bir tür kârlılık arayışının ortaya çıkacağı sorusu bu noktada cevaplanması gereken bir sorudur; çünkü kapitalizm kâr olmadan yaşayacak bir sistem değildir. Kâr arayışının olmadığı başka bir sisteme “kapitalizmin X hali” demeye gerek yoktur. Böyle bir dönüşüm olacaksa kârlılık anlamında bütün dünyayı sıçratacak yeni bir ekonomi ortaya çıkması gerekir, ama şimdilik ufukta böyle bir şey görülmemektedir; tartışmanın temel noktası da budur. Çeşitli teknolojik gelişmelere bel bağlanmaktadır. Bütün ekonominin işleyişini, üretimi, birtakım insani

ihtiyaçları değiştiren bazı teknolojik gelişmeler olabilir ve buradan bir kârlılık yakalanıp kapitalizmin tekrar kendi ayakları üstünde durması sağlanabilir.

Bütün dünyada, özellikle gelişmiş ölkelerde ve Türkiye’de de yaygın bir sosyal güvenlik devletinden sivil güvenlik devletine doğru bir kayış söz konusudur. Sosyal güvenlikten sakınılan bütün kaynakların sivil güvenlik için fazlasıyla kullanılabil-diğini düşünöyoruz. Burada çok ciddi bir ikilem vardır. Devlet sivil güvenlikde çok otoriter olmaya başlamıştır. Gelişmiş ölkelerin son dönemde uyguladığı politikalara baktığınızda son derece otoriter bir tavır göröyorsunuz. Ancak sosyal güvenliğin tümöyle yok olup dağılmasına yönelik liberal politikalara karşı da gayet liberal bir tavır vardır. Devletin şu an gelişmiş kapitalist ölkelerde kendini konumlandırđı yerin sosyal güvenlikden çok sivil güvenlikde ciddi bir otoriteleşmeye dayanması önemli bir sorundur ve şüphesiz ki ölkeler arasındaki ilişkileri de bir şekilde belirleyecektir.